

Розділ 2.

ЕКСПЛІКАЦІЯ ЛІТЕРАТУРНИХ МОДЕЛЕЙ В ФІЛОСОФСЬКИХ ПРАКТИКАХ

DOI: [https://doi.org/10.18524/2410-2601.2021.1\(35\).246724](https://doi.org/10.18524/2410-2601.2021.1(35).246724)

УДК 82:1+130.2

Олена Павлова

РОЛЬ ХУДОЖНЬОГО ДИСКУРСУ ТА ЛІТЕРАТУРНОЇ КУЛЬТУРИ В ГЕНЕЗИ ПУБЛІЧНОЇ СФЕРИ ДОБИ МОДЕРНУ

Стаття присвячена вивченню ролі художнього дискурсу та літературної культури в процесі становлення сфери публічного високого Модерну. Доводиться, що дана сфера укорінена в структурах формотворення, що репрезентовані наступними опозиціями поля літератури: авторське виробництво – масове споживання, закрите та відкрите поля художнього виробництва, самореференція-інореференція, означуване та означник.

Ключові слова: літературна культура, художній дискурс, публічне, Модерн.

Вступ. Розуміння міри спорідненості та відмінності художнього та філософського дискурсу є одним ключових завдань для культури, що втрачає очевидність мета-наративів та входить у пост-національну констеляцію. Зокрема однією з базових проблем сучасності є співвідношення сфери приватного та публічного. Вивченням ролі поля літератури в організації соціальних структур Модерну займалися такі авторитетні мислителі як Р. Барт, П. Бурдьє, Н. Луман, Б. Редінгс, Ю. Габермас та багато інших. Завданням нашого дослідження є висвітлення ролі культурних практик літератури в становленні сфери публічного.

Великосвітське суспільство та світ «великої публіки». Диференціація релігійної та світської культури, що була репрезентована в першу чергу в епоху раннього Модерну «придворним суспільством» (Н. Еліас). Наступна диференціація, що пов'язана вже з власно формуванням публічного простору Модерну та його версією громадянського суспільства, як підкреслює Ю. Габермас, являла собою розмежування придворно-аристократичної мережі та «великої публіки». Визнання представників третього стану приналежними до цивілізованого світу, позначало аристократію як «вищий світ». Публіка виробляла новий цивілізаційний стиль життя – частково наслідуючи аристократії, переважно французький (так «художня правда» «Війни та миру» полягає в тому, що навіть в умовах загрози вторгнення Наполеону салон Анни Павлівни Шерер розмовляв французькою, а Наташа Ростова купувала вбрання у французьких крамниць на Кузнецькому мосту). Тим самим стереотип «міщанина-шляхтича» (Мольєр), що залишається в логіці наслідування, був закономірним етапом

формування модерної культури не лише у інваріантах різних прошарків, але й країн.

Поступово лише придворна культура припиняє ототожнюватися з світським стилем життя. Вникають нові публічні місця – кав'ярні, театри та музеї, де скупчується все більш широка та розмаїта публіка. Ці модерні інституції і є симптомом відокремлення громадськості від кола придворних. «Вищий світ» та його стиль «великосвітського життя» від тепер стають лише елементом світу в цілому. Ю. Габермас говорить про відмінність “das Publicum” (зібрання перед промовцем або артистом у відкритих, тобто громадських місцях) від життя у закритих просторах палаців (і навіть парків) аристократії. Відкритий простір поступово перетворювався на метафору у світлі нової форми публічності. Адже “Lesepublicum” (читацька публіка або читацький світ Lesewelt, або просто світ Welt) [Габермас 2000: 70] та її літературна культура (в широкому сенсі слова) утворювали нові типи практик, що корелювали з відповідними антропологічними моделями, а також новими типами комунікації.

Така трансформація певним чином, легітимізувала громадськість. Був розірваний зв'язок між забороненим (öffentlich) та відкритим (public), легальним і легітимним, злочинним і фрндерським. Більше не потрібним стає дозвіл виносити на публіку лише те, що було дозволено державою, а тим більш королівським двором (Ю. Габермас в цьому контексті наводить приклад в Пруссії). Це ще один з симптомів перетворення абсолютистської монархії як ранньомодерного типу держави на власне національну, де джерелом легітимації влади стає народ, а не Бог та його помазаник. Публіка і стала тою соціальною лабораторією, тим плавильним тиглем, в яких виплавлявся новий суб'єкт Модерну з його Popular culture. Якщо церемоніал двору був обмежений колом обраних глядачів, то відносна демократичність проникнення в модерні соціокультурні інститути та більш популярний сенс та публіцистичний стиль запропонованих ними дискурсів і був алгоритмом створення публічного. Ю. Габермас пише, що виносилося на розсуд публіки – набувало «публіцистичності».

Опозиція салону та журналу. З кінця XVII ст. читацький світ складають не лише газети, але й журнали. Це не лише збільшує довжину текстового повідомлення, але розширює тематику: окрім подій, чинності, вказівок та законів в друковані медіа потрапляють наукові повідомлення. Так Фрідріх Великий зобов'язував професорів медичних, юридичних та філософських факультетів сповіщати про «використання істини» [Габермас 2000: 69], що власне зумовило появу науково-популярних часописів, де приділялася увага педагогічним порадам, критиці та рецензіям. В таких умовах науковий та публіцистичний дискурс також були мало диференційовані.

Літературна відкритість стала змістом комунікації застольних товариств, салонів, кав'ярень (розквіт 1680–1730), а згодом і журналів. Літературний салон був місцем зустрічі аристократії з буржуазією через посередництво інтелігенції. Саме тут у світських бесідах визрівас та культивується глузування, а згодом і відверта критика придворного, а потім і в цілому аристократичного стилю життя. Поступово розмовні та письмові жанри починають розрізнятися. Тик Д. Дідро відзначав, що письмо здійснюється, щоб вплинути на певний клас громадян, тоді як розмовляти можна про все на світі.

Літературний салон виникнув як вид патронату аристократа над інтелектуалами і був покликаний стати різновидом престижного споживання. В той же час салон як соціальну інституцію не можна редукувати лише до механізму вироблення статусу свого патрона. «Фактично, самі салони утворюють поле конкуренції за акумуляцію символічного і культурного капіталів» [Бурдьє 2000], – підкреслював П. Бурдьє. Літературні салони стали перехідною формою інституалізації публічного простору, прототипом художнього поля закритого виробництва. Адже французький теоретик засвідчував, що базову опозицію ринку символічної продукції через протиставлення поля закритого та відкритого поля художнього виробництва запозичив у російських формалістів (Ю. Тинянов, Л. Ейхенбаум). Останні автономію «літературного побуту» засновували на опозиції літературного гуртка (салону, тобто тут коло виробників художньої продукції співпадає з колом її споживачів) та літературного журналу (коло споживачів ширше за коло виробників). Отже, література колонізує побут, лише тією мірою, якою побут письменника (в першу чергу, його соціальне оточення) впливав на процес виробництва художнього тексту.

Але з іншого боку, автономія художнього поля огорожена захисним поясом більш широкого кола читачів без якого не можливо створення «монументальних» літературних форм, зокрема літературного роману. Н. Луман вбачає походження європейського роману в журналістській діяльності Д. Дефо. Його виникнення говорить про наявність базових передумов – масового виробництва друкованих медіа (матеріальний вимір) та широкого поля споживачів цієї масової продукції – читачів (соціальний). В свою чергу поза автономією читацького світу не можлива «уявна спільнота» (Б. Андерсон), що в свої чергу стає основою практики формування національної культури.

Виробництво і само-виробництво. Якщо роман є похідною від масового виробництва літературної продукції, то в той же час він є основою нового типу виробництва читача не лише як споживача літературної продукції, але

й як суб'єкта власного само-виробництва, нового типу ідентифікації: «Роман як художня форма та виведені з цього форми художнього вимислу, що розповідають про захоплюючу розвагу, розраховані на індивідів, які вже не виводять свою ідентичність зі свого походження, але формують її самі» [Барт 1994]. Не можливим є приватна мова (private language), за Л. Вітгенштейном, проте можлива індивідуалізація досвіду в процесі читання великого корпусу текстів, що стають результатом масового виробництва та розповсюдження. І зворотним чином, вибудування спільного літературного канону, що забезпечується культивуванням корпусу текстів з множинності художнього дискурсу соціальними інститутами (салон, клуб, школа, університет), стає стрижнем формотворення «уявної спільноти» у її відмінності по відношенню до інших: «Збереження спільноти стає самоціллю; справою спільноти стає виключення тих, хто насправді не належить до цієї групи» [Сеннет 2002: 295].

Тренування здатності розрізнення (не всі вмели надавали перевагу Грандісону перед Ловласом) було критичним і навіть самокритичним для формування людини Модерну у відповідності до «духу епохи». Сам термін критицизм в англійській мові постає у зв'язку з літературою. Англійський дослідник Р. Уільямс вважає, що вперше письмово це поняття зустрічається у англійського драматурга та памфлетиста Томаса Деккера у фразі «ставити мітку критицизму» у 1607 р.» [Williams 1983: 84–86]. Більш послідовну експлікацію критицизму у зв'язку з культивуванням здібностей сприйняття та враження у читача здійснює шотландський філософ Генрі Гоум, лорд Камес, в роботі 1762 р. «Елементи критицизму». Довершення природних здібностей стало важливою справою для людини, що сама себе виробляє через відбір об'єктів споживання літературної продукції, як це чітко формулює німецький соціолог Н. Луман: «тлумачення проблеми інформації передбачає наявність «суб'єктів» – фіктивних ідентичностей, які породжують єдність розказаної історії та одночасно роблять можливим стрибок до (сконструйованої) персональної ідентичності глядача. Останній може порівняти представлені в оповіданні характери з самим собою» [Луман 2005: 87]. Саме література стає тренажером критичної здатності до розрізнення в першу чергу не лише тим, що має справу з «удаваною референцією» (Дж. Серль), але тим що вчить спостереженню другого порядку, а отже, виводить на самореференцію. Саме дедуція продуктивних здібностей в логіці зв'язку «удавана референція – фіктивна ідентичність – уявна спільнота» та масштаб масового виробництва літературної продукції уможливило новий варіант публічного простору, адже «що є літературою – вирішують читачі» [Серль 1999]. Автор лише контролює лише те, що є художньою вигадкою, а що ні.

Громадська відкритість є, за Ю. Габермасом, «згутовані у публіку приватні особи» [Габермас 2000: 71]. Приватна особа є одночасно власником товару (виробництво соціального обігу речей (товарообіг та суспільна праця) та батьком родини (виробництво людини), тобто «власником і просто людиною» [Габермас 2000: 72]. Художнє поле існує поза межами приватного, оскільки воно є «економікою навпаки» (П. Бурдьє), орієнтоване на трансцендентальний принцип доцільності (І. Кант).

В подальшому приватна сфера (економічна) почала відрізнятися від сфери інтимності (родини), тоді як публічна сфера мала стосунок до політики у логіці розрізнення державного та громадянського. Художній дискурс на засадах своєї автономності став стрижнем само-виробництва кожної з цих сфер. Коли само-референція стала необхідним елементом виробництва суб'єкта Модерну, родина ще більше втратила свою монополію на виробництво людини. Батьківську владу обмежували не лише держава-школа, економіка (через свободу підприємництва), але й художній дискурс. «Она в семье своей родной казалась девочкой чужой» (рос. О. Пушкін), оскільки романи замінили усе. Хроніки руйнації родинних зв'язків – одна з найбільш популярних тем модерністської літератури («Будденброки», «Сага про Форсайтів», «Кайдашева сім'я» та інш.).

В той же час практики згуртування приватних осіб потребували і неполітичного функціонування відкритості (театр, музей, концерт, читальня, тобто культура). Висока культура – те, що видає себе за сутність самої себе. Спочатку місто стало осередком культурно-політичного життя, що відстоїть, а потім і протистоїть двору. Публічність міста як театру пояснював Р. Сеннет. Відкриття театру для публіки поза королівським двором стало практикою демократизації публічного простору, проте архітектонічне структурування лож організаційно відокремлює партер (де власно осідає публіка) та відтворює соціальну ієрархію. «Німецький національний театр» залишається багато в чому мрією творця «Гамбургської драматургії».

Вже більш великі утворення потребували інших практик здійснення публічності. В подальшому розмаїття світських культур складалося у все більш складний візерунок. Як писав Н. Еліас, якщо німецькі придворні кола наслідували французькому, то німецький університет виробляє дефініцію культури, яка не лише стає фрондерством по відношенню до німецької аристократії, але й і критикою універсалізму цивілізації, що була легітимована французами. Культ розуму постав проти диктату моди, запровадженого французьким двором та його стилем соціальної диференціації.

Авторитет художньої критики підмінює наявну соціальну ієрархію. Масове та навіть промислове виробництво текстової продукції зробили її доступною для все більшого кола читачів (хоча виробництво

всезагальної грамотності це була окрема ціна питання виробничої вартості поля). Публіка, що виробляється полем літератури, не дорівнювала ані двору (як це було переважно з театром), ані неграмотному народу.

Літературна культура руйнувала соціальну ієрархію не тим, що вона пропагувала рівність. Ієрархія споживання та виробництва культурного капіталу була необхідним моментом відтворення самого поля літератури. Проте вона виробляла мову розмови про «загальнолюдське» на відміну від божественного та навіть кесаревого. Живопис виступав способом легітимації індивідуального погляду на світ, тобто формував «картину світу» як зазіхання людиною на творчість, яка до того визнавалася атрибутом божественної діяльності. Література в логіці «смерті автора» передбачала більшу міру включення навіть читача в процес творення через гру означника та означуваного.

Художній дискурс, що відрізняється від універсалізму раціональних настанов, передбачає гру означника та означуваного, а також відокремленість знаків один від одного, можливість їх зв'язку через підтекст та контекст, але не лише за допомогою логічної послідовності. Остання поступово була витіснена в розділ вимог наук про природу та сферу пояснення. Розуміння стає методом наук про дух та ближче стоїть до мистецтва, ніж безпосередньо до знання, що зберігає відданість ідеалам «строкої науки». Універсалізм розуму вимагав публічного застосування та значної міри самопримусу в процесі просвітництва, гра означників залучає в дискурс естетичною насолодою, непомітно високу культуру трансформувє в структуру повсякденності.

Міра критичності літературного дискурсу стає іноформою методологічного сумніву філософії. «Дискусія стає способом засвоєння мистецтва» [Габермас 2000: 85]. Дискурсивність в літературній формі була набагато більш доступною не лише для окремих верств населення (наприклад, жінок, які дуже довго не мали доступ до інституалізованої освіти), але і для всієї публіки в цілому. Художній дискурс має відкриту структуру.

Важливою характеристикою в логіці формування публічної сфери є принципова незамкненість публіки [Габермас 2000: 85]. Навіть якщо кожного разу коло читачів має певний обсяг, але доступ до нього здійснюється не через суб'єкт-суб'єктні відносини, а через носій твору книги, доступ до якого був можливий не лише при покупці, але й при спілкуванні, відвідуванні публічних бібліотек. Формально доступ забезпечує елементарна освіченість. Оскільки літературне читання саме є способом просвітництва (в чому і полягала ідея енциклопедистів), то й не безмежно, але можливе розширення кожного певного читацького кола. Це забезпечувало неспівмірність кола

виробників та споживачів художньої продукції.

Література мала також роль соціального контролю, оскільки коло читання та формування літературного канону є новою формою будування ієрархії і навіть «відбору кадрів» [Блум 2017]. Вона не просто легітимує наявну ієрархію, але створює свій варіант ієрархії, який претендував на домінування над економічною сферою, хоча б у формі духовного виробництва. Смак став принципом здійснення *amateur eclairs* (освічених дилетантів). Мистецтвознавство та літературна критика створювали зрілу публіку. Вони аналізували вплив мистецтва на публіку. Публіка, яка це читає, стала темою самої для себе.

Від художнього дискурсу до літературної культури. Освітній потенціал літературного читання інституалізувався у певній національній культурі. Широка відома німецька модель університету Гумбольдта, що здійснила «університетську революцію» [Коллінз 2002: 844]. Б. Рідінгс говорить про те, що німецька модель університету, де змістоутворюючий стрижень навчання формувався комплексом філософських дисциплін конкурував з англійською моделлю. Остання бере витоки в корпоративних засадах пізньо середньовічних (в першу чергу філологічних) традицій, проте отримує нове дихання в новій освітній моделі. Її основний зміст сформульований англійським мислителем Дж. Ньюменом як «ідея Університету». Цей автор акцентував увагу на необхідності формування суб'єкта через вивчення філологічних та літературознавчих дисциплін.

Англійська модель університету в першу чергу була покликана забезпечити набуття добрих манер і «шляхетного виховання» джентельмена. Тобто такий порядок університетського навчання також претендував на здійснення «культурної місії», проте виходив з іншою моделі культури, ніж університет Гумбольдта, – «літературної культури» (Б. Рідінгс). Тут цей термін вживається в узькому смислі. Досліджуючи роль університетів в суспільстві, теоретик англійського варіанту «ідеї університету» Дж. Ньюмен відзначає, «що університет є не лише... школою різноманітних знань, яку утворили вчителі та студії з цілого світу», а й «місцем комунікації, циркуляції думки у масштабах цілої країни» [Ньюмен 2002]. Самодостатність комунікації замкненої спільноти є головним акцентом даної моделі освіти.

Більш ранне та швидке зрушення Британії на шляху індустріальної революції спонукало до іншого варіанту культурної ідентифікації (з етнічним присмаком), ніж Німеччини, що до XIX ст. застрягла на етапі донаціонального об'єднання. Ось як про це говорить Б. Рідінгс: «розвиток техніки протягом дев'ятнадцятого століття змінив підхід до питання об'єднання суспільства. Фрагментація більш не виступає як результат специфічних проблем німецької національної державності, тепер вона

видається спільною загрозою, що походить від індустріалізації. Література при цьому замінює філософію як засіб збереження етнічної ідентичності і засобу об'єднання нації за допомогою ідеї історичного прогресу, яка небезпечним чином набуває транснаціональних рис. В англо-американському університеті основний розлом проходить між культурами наукового і літературного типу. Якщо німецькі філософи-ідеалісти обійшли кантівську проблему розриву між релігією і розумом, поставивши на чільне місце освіту (Bildung) студента як процес дозрівання особистості, то мислителі типу Ньюмена і Жоветта явили світу освіченого (liberal) індивідуума - джентльмена» [Ридінгс 2010: 121]. Б. Рідінгс підкреслює, що літературна орієнтація університетської освіти більш характерна для Оксфорду та Кембриджу. Тоді як інші університети, в першу чергу шотландські, не були так фінансово та релігійно незалежні, а тому в них перемогла природознавча орієнтація, лобістом якої виступав Т. Гекслі.

Потужні церковні коріння класичних університетів Англії мали теологічну проекцію освітньої моделі. Англійська історія із-за специфіки колізій протестантизму являла собою зрощення держави з церквою, що заважала відвертій секуляризації культури. «З чого випливає, що для Дж. Ньюмена філософія не була загальною наукою, але суб'єктивною позицією, «звичкою, особистою справою, внутрішнім заняттям» [Ньюмен 2002]. Звідси бентежний вислів Дж. Ньюмена, що університет як чисте співтовариство, позбавлений ідеї знання, «університет, що нічого не робить», був би краще, ніж університет, що «вимагає від своїх членів знайомства з усіма науками, що існують під сонцем» [Ньюмен 2002]. Презирство до «хлібного навчання» в англійській моделі університету ще більш, ніж в німецькій.

Домінанта літератури та філології в англійській культурі та її колоніальні витоки знаходить саркастичне висвітлення в романі Дж. Джойса «Уліс», де демонструється як англієць, розмовляючи зі старою ірландкою, володіє її рідною мовою краще за неї. Трагікомізм ситуації у ірландського автора виявляє дві проекції: забуття колонізованим народом власної мови та вивчення колонізаторами мови підкорених у відповідності до всієї суворості філології. Статус національної мови, що завжди має певне етнічне коріння, вивіряють гармонію не алгеброю, але граматиною.

«Постнаціональна» конфігурація сучасної держави не може не впливати на трансформацію університету. Реформаторські ініціативи без розуміння загальних тенденцій розвитку культури та вектору трансформації закладів вищої освіти не може не позначитися на функціонуванні національної держави, що особливо важливо у нашій вітчизняній ситуації. Постмодерністські кроки, зокрема комерціалізація сфери послуг, можуть

сприяти фінансовому виживанню окремого закладу в нестабільності сучасного світу. Але наскільки це позначається на виживанні країни в цілому, слід давати окрему відповідь. Саме в цьому і полягає власно критика Б. Рідінгса сучасної трансформації закладів освіти, що відмовляються від своєї «культурної місії» в ситуації, коли політичне поступається економічному, а публічне приватному. Глобальне споживання поступається національному виробництву. Навчання в рамках глобальної мобільності також покращує зарплатні перспективи студента, але не його здійснення як «національного суб'єкта». Сама політика національної держави в умовах конкуренції глобальної економіки редукується до функціонування менеджерської структури.

Безумовно ускладняється і здійснення «культурної місії» університету в умовах демократизації доступу до інформації. В такий ситуації університет припиняє бути головним постачальником знання, а тому рівень розважальності пізнавального процесу отримує велике значення. Відповідно, пафос елітарності вже витримати не так легко ані публічному викладенню культу розуму, ані художньому дискурсу. Глобальні медіа здійснюють реорганізацію ієрархії культурних практик та роблять другорядними ролі філософської та літературної культури, але разом з тим знижується пафос публічного та національного. В такий ситуації дедиференціація полів публічного і приватного неминуха. І корупція є лише вершиною айсберга даного процесу. Руйнація літературного канону та криза літературної культури один з базових показників «занепаду людини публічної» (Р. Сеннет).

Висновки. Отже, інституалізація художнього дискурсу здійснювалася в опозиції замкнутого та відкритого полів культурного виробництва. В цілому критична настанова художнього дискурсу втратила богоборницький потенціал раннього Модерну, що мав егологічну претензію вважати точкою відліку центру картини світу погляд суб'єкта. Динамічна структура художнього дискурсу дозволяла втримувати єдність світу людини, що визначалася не народженням, але сама конструювала себе. Перманентний пошук самого себе та конфлікт інтерпретацій стали змістом комунікації громадських кіл суспільства Модерну (застільних бесід родини та друзів, клубів, салонів та журналів), що були відточені колізіями художнього дискурсу. Поступово на засадах розширення соціальних кіл та формування (за допомогою літературної критики) власних інституційних норм, художній дискурс став стрижнем формотворення епохи Модерну, що з'єднував публічне та інтимне на противагу приватному. Апогеєм інституалізації поля літератури стало формування літературної культури (вузькому змісті терміну) – змісту освіти англійської моделі університету

(на відміну від німецької моделі університету, заснованого на культурі розуму), яка балансувала між Сциллою канону та Харибдою уніфікації індустріального суспільства.

Отже, літературна культура як і художній дискурс в цілому не претендували ані універсальністю культу розуму, що репрезентував тотальну інституалізацію суспільства, уявлення «всесвітньої історії у все загальногромадянському плані», ані навіть референцію до існуючого об'єкту. Гомогенність соціальних практик Модерну передбачала опозицію публічного та приватного, контекстуальність їх зв'язку при збереженні самореферентності та самовизначеності кожної зі сфер. Кожна з останніх для інституціонального здійснення конструює власну соціальну структуру, що містить розгалужену систему професійних виробників та експертів, а також масових споживачів. Література стала практикою вироблення тексту, яка забезпечувала не лише «публічне викладання» [Кант 1999] дискурсу, але й створювала матерію та поетику мови, що не могла бути редукована до уніфікованих структур. Дихотомія авторського творіння та технічної репродукції створювали можливість такої культурної формалізації. Криза ієрархії культурних практик з дискурсивними на чолі демонструє втрату домінуючого положення й для філософського, і для художнього дискурсу одночасно.

Список використаної літератури

- Барт, Р. (1994) *Удовольствие от текста*. Дата звернення: 26.03.21. Режим доступу: http://ec-dejavu.ru/p/Plaisir_du_texte.html
- Блум, Г. (2017) *Западный канон. Книги и школа всех времен*; пер. с англ. Д. Харитоновна. Дата звернення: 25.03.21. Режим доступу: <https://www.litmir.me/br/?b=610822&p=1>
- Бурдьє, П. (2000) *Поле литературы*; пер. с фр. М. Гронаса, в *Новое литературное обозрение*, №45, С. 22-87. Дата звернення: 25.03.21. Режим доступу: <http://bourdieu.name/content/burde-pole-literatury>
- Габермас, Ю. (2000) *Структурні перетворення у сфері відкритості: дослідження категорії громадянське суспільство*; пер. з нім. А. Онішко. Львів: Литопис, 2000. 318 с.
- Кант, И. (1999) *Антропология с прагматической точки зрения*; пер. с нем. Н. Соколова. Дата звернення: 25.03.21. Режим доступу: http://www.bim-bad.ru/docs/kant_anthropology.pdf
- Коллинз, Р. (2002) *Социология философий: Глобальная теория интеллектуального изменения*. Новосибирск: Сибирский хронограф, 1282 с.
- Луман, Н. (2005) *Реальность массмедиа*; пер. с нем. А. Антоновского.

- Москва: Праксис, 256 с.
- Ньюмен, Дж. (2002) *Идея Университету*; пер. з англ. Р. Дубасевич. Дата звернення: 26.03.21. Режим доступу: http://abuss.narod.ru/study/su/newman_ukr.htm
- Ридингс, Б. (2010) *Университет в руинах*; пер. с англ. А. Корбута. Москва: Издательство Высшей школы экономики, 304 с.
- Сеннет, Р. (2002) *Падение публичного человека*; пер. с англ. О. Исаева и др. Москва: Логос, 424 с.
- Серль, Дж. (1999) *Логический статус художественного дискурса*. Дата звернення: 26.03.21. Режим доступу: https://www.ruthenia.ru/logos/number/1999_03/1999_3_04.htm
- Williams, R. (1983) *Keywords: a Vocabulary of Culture and Society*. New-York: Oxford University Press, 341 p.

Елена Павлова

РОЛЬ ЛИТЕРАТУРНОЙ КУЛЬТУРЫ И ХУДОЖЕСТВЕННОГО ДИСКУРСА В ГЕНЕЗИСЕ ПУБЛИЧНОЙ СФЕРЫ ЭПОХИ МОДЕРНА

Статья посвящена изучению роли художественного дискурса и литературной культуры в процессе становления сферы публичного высокого Модерна. Доказывается, что данная сфера была укоренена в структурах формообразования, которые репрезентированы следующими оппозициями поля литературы: авторское производство – массовое потребление, закрытое и открытое поля художественного производства, само-референция и ино-референция, обозначающие

Ключевые слова: *литературная культура, художественный дискурс, публичное, Модерн.*

Olena Pavlova

THE ROLE OF LITERARY CULTURE AND FICTIONAL DISCOURSE IN THE GENESIS OF THE MODERN PUBLIC SPHERE

The paper is devoted to the study of the role of fictional discourse and literary culture in the formation process of the Modern public sphere. It is proved that this sphere was rooted in the genesis structures, which were represented by the following oppositions of the literary field: author's production – mass consumption, closed and open fields of artistic production, self-reference and other-reference, signified and signifier. The dynamic structure of fictional discourse allowed to maintain the unity of the human, who was not determined by birth, but constructed himself. The permanent identification and the interpretations conflict became the content of the communication of the public

circles of the Modern society (table conversations, clubs, salons and magazines). The institutionalization apogee of the literary field was the formation of literary culture – the content of education of the English model of the university, which balanced between the Scylla of the canon and Charybdis unification of industrial society.

References

- Barthes, R. (1994) *Udovolstvie ot teksta* [The Pleasure of the Text]. Retrieved March 26, 2021, from http://ec-dejavu.ru/p/Plaisir_du_texte.html.
- Bloom, H. (2017) *Zapadnyj kanon. Knigi i shkola vseh vremen* [The Western Canon: The Books and School of the Ages]. Retrieved March 25, 2021, from <https://www.litmir.me/br/?b=610822&p=1>.
- Bourdieu, P. (2000) *Pole literatury* [The literary field], in: *Novoe literaturnoe obozrenie*, № 45, pp. 22–87. Retrieved March 25, 2021, from <http://bourdieu.name/content/burde-pole-literatury>.
- Habermas, J. (2000) *Strukturni peretvorennja u sferi vidkritosti: doslidzhennja kategoriyi gromadjanske suspilstvo* [The structural transformation of the public sphere]. Lviv, Litopis, 318 p.
- Kant, I. (1999) *Antropologija s pragmaticheskoy tochki zrenija* [Anthropology from a Pragmatic Point of View]. Retrieved March 25, 2021, from http://www.bim-bad.ru/docs/kant_anthropology.pdf.
- Luhmann, N. (2005) *Realnost massmedia* [The Reality of the Mass Media]. Moskva, Praxis, 318 p.
- Newman, J. *Ideja Universitetu* [The Idea of A University]. Retrieved March 25, 2021, from http://abuss.narod.ru/study/su/newman_ukr.htm.
- Randall, C. (2002) *Sociologija filosofij: Globalnaja teorija intellektualnogo izmenenija* [The Sociology of Philosophies: A Global Theory of Intellectual Change]. Novosibirsk: Sibirskij hronograf, 1282 p.
- Readings, B. (2010) *Universitet v ruinah* [The University in Ruins]. Moskva, Izdatelstvo Vyshej shkoly ekonomiki, 304 p.
- Sennet, R. (2002) *Padenie publicnogo cheloveka* [The Fall of Public Man]. Moskva, Logos, 424 p.
- Searle, J. (1999) *Logicheskij status hudozhestvennogo diskursa* [The logical Status of fictional Discourse]. Retrieved March 25, 2021, from https://www.ruthenia.ru/logos/number/1999_03/1999_3_04.htm
- Williams, R. (1983) *Keywords: a Vocabulary of Culture and Society*. New-York, Oxford University Press, 341 p.

*Стаття надійшла до редакції 28.03.2021
Стаття прийнята 21.04.2021*

DOI: [https://doi.org/10.18524/2410-2601.2021.1\(35\).246725](https://doi.org/10.18524/2410-2601.2021.1(35).246725)

УДК 394:005.31+791.3

Анна Місюн

«ПІВНІЧНЕ СЯЙВО»: ВІЗУАЛІЗАЦІЯ НОВОГО РОСІЙСЬКОГО ІСТОРИЧНОГО НАРАТИВУ

Стаття присвячена аналізу одного з локальних чи групових історичних наративів сучасної Росії, який артикулює містичний зв'язок північноросійської людності з фіно-угорськими шаманічними практиками, що вони базуються на рунах «Калевали». На матеріалі телевізійного серіалу «Північне сяйво» (оригінальний сценарій Вікторії Платової) у жанрі містичного детективу розглядається один із способів розгортання «народного» чи популярного історичного наративу, що є певною контрверсією державній політиці пам'яті та консервативному повороту у історичній політиці. Проаналізовано зв'язок уявлень про фінські корені росіяництва з такими непов'язаними поняттями як «ескапізм» та «арійський міф».

Ключові слова: історичний наратив, історична політика, політика пам'яті, наратив націєтворення, ескапізм, містичний детектив, арійський міф.

У зв'язку із пошуком власних нелінгвоцентричних способів дослідження культури все частіше сучасна культурологія, зокрема в Україні, звертається до стратегій візуальної антропології. Ця остання культурологами розуміється у широкому не суто етнологічному сенсі, який відкрився як результат численних наукових дискусій після великого візуального повороту в гуманітаристиці другої половини ХХ ст. Обґрунтовуючи можливості аналізу численних проявів культури через розгляд різних аспектів створення і побутування кіна і мас-медіа в сучасних спільнотах, американський культурний антрополог Гордон Грей писав: «Кіно – це не тільки зображення на екрані, а й цілий комплекс зв'язків, що тягнуться від локальних місць показу фільмів до глобальної політичної та економічної стратегії» [Грей 2014: 179]. Спираючись саме на такий підхід, спробую розглянути відносно нові російські історичні наративи, що їх репрезентує такий масовий вид ентетейменту як телевізійні серіали, а поряд із тим і численні програми різних YouTube-каналів, навколонаукових Інтернет-проектів, мережових мас-медіа тощо. Йдеться про комплекс, так би мовити, «північно-арійських» міфів історії росіян.

Напередодні і в період розгортання протистояння офіційних історіографічних теорій Росії та України, що торкаються проблеми спільності / окремішності їх людності (етносів, народів, націй), що активуються з 2010-